

[Publicat a *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*,
Barcelona, Universitat, 2003, I, 85-97]

Lola Badia
(Universitat de Barcelona)

DE L'AMOR QUE EDUCA A LA PASSIÓ CULPABLE: JORDI DE SANT JORDI, XI VERSUS AUSIÀS MARCH, IV

*Tot reivindicant el gènere lliçó
per a Joaquim Molas, que n'ha fet tantes,
i tan profitoses*

1. AMOR POSSIBLE I AMOR IMPOSSIBLE

Jordi de Sant Jordi i Ausiàs March són coetanis i freqüenten els mateixos ambients, és a dir la primera cort d'Alfons el Magnànim, a propòsit de la qual és eloqüent recordar l'expedició de conquesta en terres italianes iniciada el 1420, on tots dos van coincidir, juntament amb d'altres escriptors.¹ D'aquesta empresa a Còrsega, Sardenya i el sud de la península en queda un record literari en el famós poema XIV de Sant Jordi, «Desert d'amics de béns e de senyor», lligat a l'atac per sorpresa del condottiere Muzio Attendolo Sforza a les tropes aragoneses establertes Nàpols. El jove cambrer del Magnànim, vençut sense cap possibilitat de defensa, exhibeix amb destresa i enginy el poder de la millor retòrica al servei d'una qüestió d'honor militar. Jordi de Sant Jordi mor el 1424 (consta documentalment, vegeu la nota 1) i March no sembla que hagués iniciat la seva obra abans del 1427 (el seu poema XIII esmenta «lo rei xipré presoner d'un heretge», és a dir Janus de Lusignan, captiu a El Caire en aquesta data).² I, tanmateix, basten aquests pocs anys, March mor el 1459, perquè puguem

¹ Pel que fa a March, cal actualitzar les dades de la *Història de la Literatura Catalana* de Martí de Riquer, Barcelona, Ariel, 1964, II, 471-567, amb Jaume J. Chiner Gimeno, *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Generalitat Valenciana, 1997 (integreu-hi les esmenes recollides per l'autor a *Llengua & Literatura*, 10, 1999, pp. 361-384) i Ferran Garcia Oliver, *En la vida d'Ausiàs March*, Barcelona, Edicions 62, 1998. Pel que fa a Sant Jordi, més ençà de *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, eds. Martí de Riquer i Lola Badia, València, Tres i Quatre, 1983, han aparegut algunes noves dades: Ramon i Josep Baldaquí, "A l'entorn de la biografia e Jordi de Sant Jordi. Un document inèdit", *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant, 1991)*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pp. 257-272; Agustín Rubio Vela, *Epistolari de la València medieval*, II, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pp. 333-334 (document 130); Ferran Garcia-Oliver i Víctor G. Labrado, "L'entorn familiar de Jordi de Sant Jordi", *Afers*, 35, 2000, 219-229. Hi ha una bibliografia marquiana, a cura de Joan Santanach i Vicent Martines, a les pp. 531-593 de la reedició de les *Poesies* d'A. March de Pere Bohigas, a cura d'Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs, Barcelona, Editorial Barcino, 2000, "Els Nostres Clàssics, B, 19".

² Per a l'anotació de Sant Jordi segueixo l'edició esmentada a la nota anterior; a propòsit del poema XIV, cal recordar els comentaris de Josep Romeu a *Anàlisi i comentaris de textos literaris catalans*, I, ed. Narcís Garrolera, Barcelona, Curial, 1982, pp. 105-112. Per a March cal integrar l'edició de Pere Bohigas (1952-1959), reeditada amb intervencions el 2000 —vegeu la nota anterior— amb la de Robert Archer, 2 vols., Barcelona, Barcanova, 1997. Les edicions curades per Ferratè a *Quaderns Crema* (1979, amb reedicions) i a *Edicions 62* (1979, amb reedicions) prescindeixen de tot comentari. Diverses de les antologies que circulen contenen notes

parlar de dues èpoques diferents de la poesia (el famós «abans i després de March» de la història literària), o per ser més exactes, de dues maneres diferents d'afrontar en vers l'experiència amorosa.

Per a Sant Jordi l'assalt imparabile de la passió és una fatalitat dolorosa i bella: l'enamorat derrotat es proclama orgullós d'haver sucumbit davant d'una força invencible. Com a la guerra en sentit literal, el cavaller Sant Jordi es ret sense vergonya davant d'un enemic formidable, dotat d'un poder superior. D'acord amb l'antiga tradició cortesa, l'experiència de l'amor vertader millora espiritualment l'enamorat, perquè és l'escola on aquest aprèn amb sofriment i martiri les virtuts de la fidelitat i l'obediència; malgrat el dolor, malgrat la pèrdua de la llibertat de qui esdevé presoner de la passió. Com s'havia fet almenys des dels temps de Bernat de Ventadorn, el poeta aïlla, del contingut psicofísic del fenomen amorós, l'aspecte sentimental, el qual és vist com un instrument educatiu. L'amor és una experiència positiva i socialment acceptada, que cal exaltar, evocar, somniar, «daurar» com deien els antics. Era factible trobar un públic addicte a aquesta visió de la jugada, la fina amor dels trobadors, en tots els ambients aristocràtics i en totes les corts europees de les acaballes del segle XIV i els inicis del XV: era una marca de classe. El discurs clerical que denuncia des de sempre la idealització abusiva d'una tal visió de l'amor, d'altra banda, no genera tradicionalment cap sentiment de culpa. De fet, hom recorre als advertiments — profusíssims— de l'Església contra l'amor, només quan l'empresa fracassa: el cap de turc pot ser la dona, reduïda implacablement a l'Eva inductora del pecat, o la dimensió morbosa de la submissió de l'amant; des dels temps de Marcabré.

El mateix amor que és «possible», en el sentit que és moralment acceptable, en les poesies de Jordi de Sant Jordi esdevé «impossible» en la major part de les de March, precisament perquè March s'esmerça a denunciar, des de la posició del poeta que s'hi hauria de sotmetre, l'antiga convenció cortesa que presenta l'amor com un exercici de millora espiritual de l'individu en la pràctica de determinades virtuts. Aquesta denúncia, és a dir la recerca de la «veritat de l'amor», en la terminologia del poeta, com és ben sabut, comporta hibridar el discurs líric (trobadorec, amb empelts de la tradició clàssica, llegiu Ovidi) dels instruments d'anàlisi de la passió propis de la ciència universitària del moment: psicologia, moral i medicina.³

A la llum dels sabers homologats per l'anomenada ciència escolàstica, la oficial de les Universitats dels segles XIII al XV, no hi pot haver res de positiu ni d'exaltant en la renúncia de la voluntat del subjecte humà, que es proclama víctima de l'amor, a exercir un autocontrol responsable. Al contrari, plegar-se a la servitud de l'amor és alhora una malaltia psicofísica, caracteritzada per antics poetes i metges de l'escola de Montpeller, i una mancança

de valor: la de Costanzo Di Girolamo, Milà, Luni, 1999 (que no escull el poema IV), o la de Josep Pujol i Francesc Gómez, Barcelona, Biblioteca Hermes, 1998 (que duu a terme un notable esforç didàctic). Cal remetre a Joan Ferraté, *Llegir Ausiàs March*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992, pel que fa als primers dotze textos de la seqüència canònica establerta per Pagès.

³ Per als empelts culturals classicitzants de March, vegeu el meu *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Barcelona-València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pp. 195-219, i Jaume Turró, "Ausiàs March no va viure en temps d'Ovidi", *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Secció Francesc Eiximenis*, ed. August Rafanell i Pep Valsalobre, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pp. 176-199.

moral: cap enamorat no pot sentir-se orgullós del seu estat d'home pertorbat.⁴ L'intel·lecte es rebel·la contra la tirania de la seducció, fins i tot quan la voluntat no té la força de fer-li costat. March, que es complau presentant-se com el «pus extrem amator» i també com el més informat dels teòrics de la matèria, s'escarrassa sense èxit en la construcció programàtica d'un amor net de culpa; lliure, si més no, de l'enutjosa dimensió de la carn i de la sang. Talment com si el desig amorós humà es pogués expressar en els termes d'una aspiració pura al bé. Aquesta «fal·làcia platònica», àmpliament cultivada pels poetes toscans del Dossents i del Trescents, de l'estilnovisme a Petrarca, insisteix en la dimensió espiritual de la dona (bellesa exterior i bellesa interior) i en la mortificació de concupiscència masculina («herbes no es fan males en mon ribatge», LXVIII,18).⁵ Val a dir que March no segueix cap de les solucions teòriques que ofereix la tradició lírica italiana en aquest punt, des de la transformació de Beatriu en ànima salvada, al penediment de la segona part del Canzoniere.

Que el poeta sigui alhora part i jutge de l'amor comporta contrastos violents. Heus ací el més exagerat: l'enamorat, doblat d'analista, descriu amb cura el triomf de l'intel·lecte sobre el cos (per exemple al poema XVIII, "Fantasiant, amor a mi descobre"), amb la pretensió inútil de salvar l'insalvable, donat que la passió del l'enamorat per l'esperit de l'amada, és certament menys grossera i culpable de la de qui busca tan sols la satisfacció fugissera de la carn; però, en essència, no és altra cosa que l'adoració d'una criatura que ocupa tendencialment el lloc de bé suprem, de forma òbviament il·lícita. A la baixa Edat Mitjana el triomf universitari, consolidat des del segle XIII, de la física i dels tractats naturals d'Aristòtil havia imposat entre la gent cultivada, d'una banda, la identificació de l'amor humà amb la reproducció de l'espècie, i, de l'altra, l'alarma preceptiva davant de la "fal·làcia platònica" suara esmentada, que malda per reconèixer un únic gènere al darrera de l'"amor terrenal" i del "celestial" o espiritual. March, com Petrarca, que insisteix en el seu "giovanile errore", coneix molt bé els camins de les anàlisis que desarticulen la "unitat de l'amor", i sap que l'exacerbació del vessant místicitzant i contemplatiu de la passió limita amb el pecat d'idolatria. No costa gens de detectar-lo llegint literalment metàfores hipèrboliques, perfectament homologades a la lírica del XV, del tipus: "vós, dona, sou mon déu i mon delit" LI-II,25, o "car nostra carn no coneix altre déu" LXXV,22.

2. UNA LECTURA CONTRASTADA

⁴ Ho explico a *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*, citat a la nota anterior, pp. 143-150.

⁵ L'únic lloc on March pot expressar amb plenitud i sense recança un plantejament com aquest (la dama és un "àngel" o un "miracle"; el galant, un ésser tot esperit i contemplació) és el subgènere de l'elogi cortesà, on el jo que parla no és víctima de la passió, no està sotmès a la "torbació". És clarament el cas del del poema XXIII, "Lleixant a part l'estil dels trobadors": només cal que acceptem la proposta de Lluís Cabré sobre la identitat de dona Teresa: es tractaria de Teresa d'Íxer, la mare de Pedro d'Urrea, ausiasmarquista conspicu (vegeu la nota 12), i que pertanyia a una alta noblesa de València, situada socialment força per sobre dels March i dels Martorell. Lluís Cabré, "Dos lectors antics del mestre Ausiàs March i un context", *Ausiàs March: Textos i contextos*, ed. Rafael Alemany, Barcelona-València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 68; cal contrastar el suggeriment d'aquesta pàgina amb els llibres: Jesús Villalmanzo i Jaume J. Chiner Gimeno, *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, Ajuntament de València, 1992, pp. 54-56, i Jaume J. Chiner Gimeno, *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Generalitat Valenciana, 1997, pp. 347-349. S'hi aclareix la mediació que va exercir Teresa d'Íxer en el matrimoni del poeta amb Isabel Martorell.

Proposo la lectura contrastada d'una poesia de Sant Jordi i d'una de March que presenten un motiu literari semblant, molt estimat dels trobadors i dels poetes italians i francesos de la baixa Edat Mitjana: la personificació retòrica dels agents psicofísics de l'amor, els quals, dotats de paraula, debaten sobre les capacitats i mèrits respectius en l'esclat de la passió. Es tracta de la composició "Un cors gentil m'ha tant enamorat", XI del corpus de Sant Jordi, i de la que comença "Així com cell qui desitja vianda", IV de les poesies d'Ausiàs. La comparació té com a finalitat valorar les actituds ideològiques dels poetes, a través del quadre de valors que defensen; no pretén, en canvi, avaluar els mèrits lírics i estètics dels dos textos, perquè és força probable que en aquesta tria tan mediata sigui fàcil argumentar a favor de Sant Jordi i en contra de March. Seria força injust atacar per l'esquena el poeta més notable del Quatrecent català; en canvi, resulta instructiu observar que l'origen d'algunes de les obscuritats més inquietants i enutjoses del seu discurs poètic —el seu to abrupte, el no posar el lector en antecedents— neixen d'una poderosa necessitat de polemitzar amb determinats llocs comuns de la tradició.

Sant Jordi escenifica un debat entre tres interlocutors, els ulls, el cor i el pensament de l'enamorat, disposats a demostrar que cada un d'ells és el protagonista absolut dels fets. El poeta ofereix un cert avantatge al pensament d'amor, que parla en tercer lloc i evoca les virtuts del "servei" a la dona, més enllà dels mèrits del sofriment del cor o de l'èxtasi de la visió dels ulls. En qualsevol cas, el pretext temàtic de la composició no és altre que sol·licitar la pietat o "mercè" de "Na Isabel", la qual, en expressar la seva preferència per un dels tres agents de la passió, no farà més que satisfer el desig extrem d'un enamorat que es presenta com un subjecte devastat per l'opressió de l'amor, al límit de les seves forces: que se sent venir la mort.

March no pot acceptar aquest plantejament: la superioritat del pensament sobre els sentits (ulls) i les emocions (cor), és a dir sobre el cos, insinuada discretament per Sant Jordi d'acord amb la tradició, adquireix per a ell un estatut científic pròpiament dit, més enllà dels usos cortesos i de les velles convencions dels trobadors. El pensament d'amor és per a March, doncs, una noció ben precisa: l'intel·lecte racional superior humà, de què solen parlar els filòsofs. Un intel·lecte ben informat a propòsit de les seves capacitats de tria entre el bé i el mal, i sobre la funció que la moral escolàstica li atribuïa de guia de la voluntat, que ha de portar l'home a la seva salvació personal.⁶ Cal extreure de cada cobla els continguts que he anunciat.

Pel que fa al poema XI de Sant Jordi:

1. La discussió entre els ulls, el cor i el pensament es presenta en el context dels efectes deleteris de la passió: no hi ha remei ni refugi, el cos del poeta cedeix, no pot sostenir el debat encès dels tres interlocutors, que representen la torbació produïda per l'amor. La solució implícita del conflicte és l'arribada de la "mercè", la comprensió amorosa que recompon l'equilibri perdut.

2. Les raons dels ulls evoquen l'anàlisi mèdica del fenomen amorós, que situa en la percepció visual el primer estímul de l'error de la imaginació (o de la facultat estimativa, en determinats autors), que és l'origen de l'amor: la confusió entre una criatura i l'ens absolut. La facultat que s'erra, la imaginació o l'estimativa, se situava en el cervell, segons Galè i els

⁶ Per a l'abast de la cultura escolàstica que manejava el cavaller Ausiàs, vegeu Lluís Cabré, "Aristotle for the Layman: Sense Perception in the Poetry of Ausiàs March", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 56, 1996, 48-60.

metges, o en el cor, segons Aristòtil i els filòsofs. La preeminència de la visió, en canvi, no la discutia ningú. Les llàgrimes que mullen el rostre de l'enamorat quan es desperta de nits pertanyen al motiu líric universal de l'insomni d'amor.

3. Pel que fa al cor, Sant Jordi parla el llenguatge dels poetes de la tradició romànica, que identifiquen, com la filosofia antiga, però de forma difusa i imprecisa, aquest òrgan amb l'indret on opera la passió. Com deia a la cort siciliana de Frederic II Staufen Iacopo da Lentini, un dels primers poetes intel·lectuals de la lírica europea: "Amor è uno disio che ven da core / per abbondanza di gran piacimento; / e li occhi in prima generan l'amore / e lo core li dà nutrimento. / ... ché li occhi rapresentan a lo core / d'onna cosa che vedèn bono e rio, / com'è formata naturalmente; / e lo cor, che di zo è concepitore, / imagina, e li piace quel desio...".⁷ El cor, doncs, consuma l'esclat de la passió, perquè, colpít per la mirada, absorbeix la flama, l'excés d'estímul de l'objecte bell contemplat pels ulls, i es desborda; entra en l'error. No hi ha cap plaer que pugui amorosir el dolor del cor enamorat: en absència de la mercè els ulls bé poden gaudir de la visió; el cor, no. La preeminència indiscutida del cor és la del sofriment.

4. Com s'ha dit, el pensament pot pretendre de superar els ulls i el cor perquè ofereix l'actitud virtuosa del "servei": la submissió total, la fidelitat absoluta a l'estimada. La seva funció precisa en el desenvolupament de la passió és la de retenir obsessivament la imatge de l'estimada: recordar-se sempre d'ella, despert o dormint, què fa, quina capacitat d'estimar té.

5. El poeta conclou reprenent la cobla 1, on suggeria una fase bastant avançada de la devastació psicofísica produïda per l'amor. Els ulls amarats de llàgrimes, el pensament tossudament fixat en ella, el cor que crema més enllà de les seves capacitats. La solució ha de venir de l'origen mateix del mal, de "lei qui'ls ha tals adobats": la dama.

6. Aquesta tornada invita la dama a exercir la pietat resolent l'enigma de la preeminència entre els ulls, el cor i el pensament; retòricament tanca el poema sol·licitant una comprensió amorosa reclamada des del començament.

7. La segona tornada insisteix en el mateix, amb l'èmfasi en el perill mortal que amenaça l'amant, com ja s'ha avançat a les cobles 1 ("mon las cors no ho porà suportar") e 5 ("l cor angoixós, que's perdrà").

L'equilibri, l'elegància i l'harmonia d'aquest poema depenen de l'arquitectura del discurs: una cobla introductiva, una cobla per a cada agent de l'amor, una cobla conclusiva, unes tornades que presenten la súplica preceptiva, i una eloqüent amenaça la mort. Però també depenen de les convencions corteses: anàlisis psicològiques transformades en debat entre diverses personificacions, tria d'opcions teòriques que amaga una petició de mercè o ajuda de la dama, commoció i pietat pel sofriment de l'enamorat, idealització del servei amorós com si es tractés d'una virtut homologada. També pertany a l'àmbit de les convencions corteses el fet de posar entre parèntesi el parer de la moral cristiana a propòsit de la passió d'amor, un parer ferotgement advers, des dels temps més remots als més recents, que per a March ocupa, en canvi, un punt de vista central i ineludible.

March assumeix al poema IV una actitud arriscada perquè construeix el seu discurs a contrapèl de les receptes bàsiques de la tradició lírica a partir de la qual s'havia expressat Jordi de Sant Jordi al seu poema XI: no hi ha ni una engruna de comprensió ni de commo-

⁷ *Poeti del Duecento*, ed. Gianfranco Contini, Milà-Nàpols, Ricciardi, 1957, p. 90. *Capitoli per una storia del cuore. Saggi sulla lirica romanza*, a cura di Francesco Bruni, Palermo, Sellerio, 1988.

ció davant de la passió d'amor, si abans no s'hi opera una reducció purificadora, que preventivament netegi el terreny de tota sospita sensual. És un problema que Jordi de Sant Jordi ignora, com és habitual en la seva tradició. L'exclusió d'aquest problema fa que la seva composició resulti amable, precisament gràcies a l'ambigüitat dels termes que expressen la seva experiència: els ulls, el cor, i el pensament veuen, senten i pensen la figura carnal de la dama, però és implícita la presència de la seva dimensió espiritual, imprescindible per a la magnificació de la passió mateixa. March se sent en l'obligació d'especificar i de precisar: aprenem molt aviat que en qüestions d'amor hi ha uns "grossers" i uns "subtils", i que el jo que ens parla ha sostingut una dolorosa lluita amb ell mateix per aconseguir d'aliniar-se decididament amb els segons. La part més suggestiva del poema és sens dubte la que evoca aquest enfrontament a les dues primeres cobles. Després el parlament de l'intel·lecte aniquila en quatre dures cobles (4,5,6,7) les miserables rons del cos, a qui tan sols es concedeix una unitat mètrica (3) per expressar-se. En comparació amb la dòcil estructura de Sant Jordi, March, com si ja sabéssim sobradament de què ens està parlant, suprimeix la introducció i la conclusió; el seu poema passa violentament de les poderoses raons de l'intel·lecte a una tornada, on "Plena de seny" ha de sentir-se dir que és objecte de la passió desafortada d'algú que no pot trobar satisfacció fora d'ella, d'algú que concentra tota la seva força d'estimar en ella. Extraordinària passió aquesta, que convergeix tota cap a l'interior de l'estimada: "Tot és dins vós lo que'm fa desijar".

La tornada sol·licita, doncs, implícitament la mercè per a una passió sorprenentment governada per l'intel·lecte: la "vida d'amor", que tria el poeta a la primera cobla, i l'"amar dretament vós", que es proclama a la segona, garanteixen a "Plena de seny" que se les heu amb un enamorat diferent, subtil, que parla directament en termes de filosofia pura i dura. Al text de Sant Jordi no hi ha rastres de lèxic tècnic d'aquest sector científic: la imatge de l'enamorada, la funció de la imaginació i de l'estimativa, imprescindibles per a decodificar el poema, els hi ha posat el comentarista, que necessita fer explícits al segle XXI uns mecanismes psicològics àmpliament presents per al selecte públic del segle XV.

Cal ara repassar els continguts del poema IV de Mach.

1. La peça s'obre amb un exemple que conserva intacte el sabor de les escoles, manllevat oportunament per tal d'expressar les dificultats de la tria entre el vessant carnal i l'espiritual de l'amor. També Dante en un passatge del Paradiso descriu en vers la situació de qui és sol·licitat amb força igual per dos estímuls idèntics, de tal manera que no pot prendre lliurement la seva decisió. "Intra due cibi, distanti e moventi / d'un modo, prima si morria di fame, / che liber uomo l'un recasse ai denti; / sì si starebbe un agno intra due brame / di fieri lupi, igualmente temendo; / sì starebbe un cane intra due dame."⁸

L'exemple se sol atribuir al mestre parisenc Joan Buridà (1295/1300-1358), encara que no es pugui llegir en cap de les seves obres conservades. El lliure albir és la facultat intel·lectual que pren les decisions fonamentals en la vida moral de l'home. Segons Tomàs d'Aquino aquest lliure albir resideix en l'intel·lecte, l'encarregat de presentar a la voluntat les finalitats últimes, per tal que aquesta operi la tria; Tomàs també posa un exemple: "si hi ha dues coses completament iguals, l'home no és mogut més cap a l'una que cap a l'altra;

⁸ Par., IV, vv. 1-8. Traducció d'Andreu Febrer, *Divina Comèdia*, V, ed. Annamaria Gallina, Barcelona, Barcino "Els Nostres Clàssics", 1983, p. 46: "Entre mengars dos, distants e movents / d'un modo, ans de gran fam se morria / que un franch hom la hun prengué ab dents; / tal un anyell posat quiet estaria / entre dos lops fers, tement esgualmén; / axí un ca mig dos daynes faria."

com un famolenc, que si té un menjar igualment atractiu en diversos llocs, i disposat a una distància igual, no és mogut més cap a l'un que cap a l'altre".⁹ Joan Buridà segueix aquesta mateixa via.¹⁰ March trasllada l'exemple del context psicològic i moral a l'amorós: els dos fruits idèntics que atreuen igualment l'atenció són dues dames, en realitat dues possibilitats d'estimar una dama. La "vida d'amor" designa l'amor de l'ànima (que perdura), i suposa "una mort d'amor", que correspondria a l'amor del cos (que decau amb la satisfacció del desig). La tria de March implica la intervenció de l'intel·lecte en els termes de la doctrina tomista.

2. La segona cobla evoca el contrast entre dos vents contraris, molt car a March. Les tempestes embelleixen descripcions de situacions d'amor impossible, o, a través del naufragi que les sol concloure, il·lustren les conseqüències fatals de la passió. Aquí es tracta solament de mostrar que és necessari que un vent s'imposi sobre l'altre per obtenir alguna mena de desenllaç. És el "voler" que decreta la solució. Un "voler" que més endavant veurem fins a quin està condicionat per l'intel·lecte. La solució de l'"amar dretament vós" confirma el significat de la "vida d'amor" que tanca de forma anàloga la cobla anterior.

3. A la tercera cobla el poeta parla amb l'amor carnal vençut dues vegades: el cos que no estima la castedat queda doblement frustrat perquè perd l'ocasió d'un plaer fàcil. Les raons del cos són les dels ulls i del cor de Sant Jordi: l'amor neix precisament de la mirada i de la flama que aquesta encén. El cos argumenta, sense èxit, que complaure la carn pot satisfer tots els anhels de l'enamorat.

4. L'intel·lecte introdueix ara dos termes tècnics: la complexió elemental del cos, és a dir la seva constitució material (els quatre humors), implica que, en la seva dimensió animal (compartida amb el llop i la guineu) l'home funciona empès per l'instint, l'apetit sensible dels bruts (l'horitzó dels animals irracionals i de la reproducció de les espècies). Un amant que crema a causa d'aquest amor no mereix cap mena de consideració

5. El discurs indirecte continua sostenint el poder de l'intel·lecte amb altres termes tècnics: l'intel·lecte venç la sensualitat, és a dir l'activitat de l'ànima sensitiva dels bruts, la que es mou gràcies a l'apetit brutal. El primer moviment pertany al cos perquè, segons el llenguatge de les escoles, designa la resposta immediata a l'estímul sensible: pel que fa a l'amor, és l'apetit que neix de la visió de l'objecte estimat. La responsabilitat moral pertany, però, a l'intel·lecte, que té la capacitat d'imposar-se als sentits perquè jutja moralment. La voluntat segueix la tria de l'intel·lecte, com assenyala Tomàs d'Aquino quan descriu el lliure albir. La rebel·lió de la voluntat contra l'intel·lecte no pot triomfar, perquè ell és qui governa la raó i el seny.

6. Ara l'intel·lecte parla fins al quart vers de la cobla 7. El cos consumeix ràpidament el seu desig, que s'apaga amb la satisfacció del plaer. L'enuig posterior a la unió carnal, el desinterès posterior a la baixada de la tensió del desig mostren la vanitat dels actes del cos. Un amor grosser dura poc. Els actes bons els dicta la voluntat, la qual obeeix l'intel·lecte, tal com ja s'ha dit. Es dona per fet que March identifica l'amor amb un bé que es vol assemblar

⁹ Tomàs, *Summa theologiae*, I, II, 13, 6: "si aliqua duo sunt penitus aequalia, non magis movetur homo ad unum quam ad aliud; sicut famelicus si habet cibum aequaliter appetibilem in diversis partibus, et secundum aequalem distantiam, non magis movetur ad unum quam ad alterum".

¹⁰ L'exemple de l'ase que té set i fam, i no pot escollir entre l'abeurador i la menjadora es podia fer servir a l'aula per rebatre els deterministes (l'ase moriria de gana, segons aquesta posició) o contra els defensors del lliure albir (l'ase està dotat de l'anomenada llibertat d'indiferència). Vegeu *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed. Norman Kretzmann et. a, Cambridge University Press, 1982, p. 635.

al bé suprem (si és que no s'instal·la abusivament en el seu lloc), per això l'intel·lecte es presenta com l'única via vàlida per a l'amor, perquè tan sols a través de l'intel·lecte es pot arribar al bé suprem. Imaginar alguna altra mena de desenllaç satisfactori és cosa de bojos, d'estúpids o de grossers.

7. Conclusió: cal tenir un intel·lecte clar i il·luminat, dotat d'un servidor ("pillard"), que és la subtileza: tots dos estan en estreta correlació amb l'autèntica delectació amorosa. Les menges delicades ("fins pasts"), que enllacen amb la "vianda" de la primara cobla, remeten sens dubte a la "vida d'amor".

3. EPÍLEG

March ha jugat fort i ha escrit un text difícil que, parafrasejant Joan Fuster, amb prou feines es reconeix com un cant d'amor; de fet s'acosta manifestament a l'estil del tractat, atesos els tecnicisme i la densitat conceptual.¹¹ Potser l'hermetisme de la terminologia filosòfica i dels corresponents conceptes psicològics i morals és massa intensa, potser la seqüència lògica de la composició a estones s'esvaeix i planteja massa dubtes en una lectura superficial o poc analítica del text. En qualsevol cas, March ens ha parlat de la seva experiència d'enamorat des d'un punt de vista matisadament diferent del dels poetes que el van precedir immediatament, dels trobadors, al seu pare Pere, al seu oncle Jaume, al seu company d'armes Jordi de Sant Jordi, de tots els quals podia ben dir que "per escalf traspassen veritat" (XXIII,1).

Aquesta versió personalíssima d'Ausiàs del gir intel·lectualista de la lírica europea tardomedieval, va ser elevada a norma de gust cortesà a la Corona d'Aragó dels Trastàmara a mitjan XV: l'ausiasmarquisme de la lírica de la segona meitat d'aquest segle comença tot just a merèixer l'atenció de la crítica. I no es tracta pas d'un assumpte secundari, ja que en depèn, entre d'altres coses, la compilació dels cançoners més autoritzats per a la transmissió del text de March.¹²

4. TEXTOS

¹¹ Joan Fuster, *Misògins i enamorats*, ed. Albert Hauf, Alzira, Bromera, 1995, p. 121.

¹² Parlar de l'ausiasmarquisme com un fenomen local paral·lel al (i imitador del) petrarquisme pot ser un exercici interpretatiu més o menys innocu en treballs com el de Martí de Riquer i qui signa, "Les poesies de Ramon Boter i l'herència d'Ausias March", *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, ed. Lola Badia, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 253-293, i fins i tot a la introducció i les notes de l'edició de l'obra de Romeu Lull, a cura de Jaume Turró, Barcelona, Barcino "Els Nostres Clàssics", 1996. La recepció immediata comença a ser un instrument irrenunciable d'anàlisi a partir de Lluís Cabré i Jaume Turró, "Perché alcun ordine gli habbia ad esser necessario: la poesia 1 d'Ausiàs March i la tradició petrarquista", *Cultura Neolatina*, 55,1/2, 1995, 117-137, i Lluís Cabré, "From Ausiàs March to Petrarch: Torroella, Urrea, and other Ausiasmarquides", *The Medieval Mind. Hispanic Studies in Honour of Alan Deyermond*, ed. Ian Macpherson i Ralph Penny, Londres, Tamesis, 1997, pp. 57-73. Vegeu també, més amunt, la nota 5. Cal esperar que es divulguin aviat les troballes documentals recents de Jaume Turró i, especialment, que arribi a port la tesi que dirigeix a Girona sobre la vida i l'obra de Pere Torroella, un ausiasmarquista ultrat i molt actiu, de Francisco Javier Rodríguez Risquete.

Segueixen els textos presos de les edicions esmentades a les notes 1 i 2, amb retocs de grafia i de puntuació. Els tecnicismes de March els he assenyalat en cursiva.

Jordi de Sant Jordi, XI

I Un cors gentil m'ha tan enamorat
lo cor e'ls ulls e mon fin pensament,
que nit e jorn n'estan en gran debat
qui l'amarà d'ells tres primerament;
e veig tan fort a cascun d'ells encès
que no m'hi val saber a remeiar.
E vets com m'ha en quin joc ella mes,
que mon las cors no ho porà suportar!

II Dien los ulls que no hi cal debat ges,
que ells foren cert primers en lo triar
e que, son alt, la vòlgron més que res,
car manta nit los cové despertar
al llit plorant, per desir que'ls ne ve
d'ella veer, que'ls fa viure i morir;
e per açò han gran raó per què
null hom del món no'ls pot res contradir.

III Diu lo cor: cert que'ls ulls saben molt bé
que en lo començ lo venc primer ferir
un dolç esguard; d'aquell sol, las, sosté
lo foc d'amor, qui'l fa tots temps llanguir,
sens que remei no sent d'alguna part,
qu'ell ha l'afan i'ls ulls han lo plaer;
per què és raó que ell n'haja mellor part
de sobre tots, si dret li volen fer.

IV Lo pensament diu que, si Déu lo guard,
que'ls ulls ne'l cor no poran sostener
nengun bon dret, que jorn, matí ne tard,
incessantment jamés no's pot mover
d'ella pensar, en durment ne vetlant,
què fa, on és, ne si'l desamarà;
e que ell de tots sofer lo més afan,
per què tot sol, sens pus, la servirà.

V E vets ací en quin treball tan gran

visc cascun jorn, que bella dona fa;
veig d'una part los ulls que estan plorant,
e d'otra'l cor angoixós, que's perdrà,
i'l pensament en pensar ocupats.
Tant que no sai qui m'ajut en est cas,
si donques lei qui'ls ha tals adobats
no'm vol aidar a l'afan que jo pas.

VI Na Isabel, si mon bé desirats,
molt vos suplic declarets en tot cas
qual de tots tres deu ser de vós amats,
pus que'ls havets així trets de compàs.

VII Que en bona fe tant me só malmenats
des que no us vi, que'ls tres m'han dit tot ras
que, si doncs vós açò no declarats,
que en breu de temps me faran dur al vas.

Ausiàs March, IV

I Així com cell qui desitja vianda
per apagar sa perillosa fam
e veu dos poms de fruit en un bell ram
e son desig egualment los demanda,
no'l complirà fins part haja elegida
sí que'l desig vers l'un fruit se decant,
així m'ha pres, dues dones amant,
mas elegesc per haver d'amor vida.

II Si com la mar se plany greument e crida
com dos forts vents la baten egualment,
u de llevant e altre de ponent,
e dura tant fins l'un vent ha jaquida
sa força gran per lo més poderós,
dos grans desigs han combatut ma pensa,
mas lo valor vers u seguir dispensa.
Jo'l vos public: amar dretament vós.

III E no cuideu que tan ignoscent fos
que no veés vostre avantange gran:
mon cors no cast estava congoixant
de perdre lloc qui l'era delitós.
Una raó fon ab ell de sa part,
dient que en ell se pren aquesta amor,

sentint lo mal o lo delit major
sí que, ell content, cascú pot ésser fart.

IV L'enteniment a parlar no venc tard
e planament desféu esta raó
dient que'l cos, ab sa complexió,
ha tal amor com un llop o renard,
que llur poder d'amar és limitat,
car no és pus que apetit brutal,
e, si l'amant veeu dins la fornal,
no serà plant e molt menys defensat.

V Ell és qui venç la sensualitat.
Si bé no és en ell prim moviment,
en ell està tot lo jutjament:
cert guiador és de la voluntat.
Qui és aquell qui en contra d'ell reny?
Que voluntat, per qui'l fet s'executa,
l'atorg senyor e, si ab ell disputa,
a la perfi se guia per son seny.

VI Diu més avant al cos, ab gran endeny:
«Vanament vols e vans són tos desigs,
car dins en un punt tos delits són fastigs,
romans-ne llas, tots jorns ne prens enseny.
Ab tu mateix delit no pots haver:
tant est grosser que amor no n'és servit.
Volenterós acte de bé és dit,
e d'aquest bé tu no saps lo carrer.

VII Si bé complit lo món pot retener,
per mi és l'hom en tan sobiran bé,
e qui sens mi esperança'l reté
és foll o pec o terrible grosser».
Aitant com és l'enteniment pus clar,
és gran delit lo que per ell se pren,
e son pillard és subtil pensament,
qui de fins pasts no'l jaqueix endurar.

VIII Plena de seny, no pot Déu a mi dar,
fora de vós, que descontent no camp.
Tots mos desigs sobre vós los escamp:
tot és dins vós lo que'm fa desijar.